

KINDBEELD IN CONTEXT :

WISSELWERKING TUSSEN DE MAATSCHAPPELIJKE EN WETENSCHAPPELIJKE BENADERING VAN KINDEREN

Bea Van den Bergh¹

SUMMARY- Childhood in context. Interaction between the societal and scientific approach to children - Since the nineteen eighties an increasing interest in the study of children had been noticed in sociology. On account of the criticized prevailing approach to children in scientific research, a new approach was insisted upon. It is obvious, however, that the driving forces of this new approach did not find their origin only in sociology. There is also an interaction in the way in which children are approached in science and in society. This contribution deals with the criticism by sociologists and also uses this criticism as a starting point in order to discuss the changed and changing tendencies of the way in which children are given consideration in scientific research. We also described how the dominant view of the child was historically constructed in the societal and scientific context.

Inleiding

Sinds de jaren tachtig is er bij sociologen een toenemende interesse voor de studie van kinderen vast te stellen. Men was tot de vaststelling gekomen dat onderzoek met betrekking tot kinderen tot dan toe hoofdzakelijk psychologisch en pedagogisch georiënteerd was en dat in die disciplines hoofdzakelijk de ontwikkeling van het individuele kind bestudeerd werd. De sociologische kennis of de kennis over kinderen als sociale groep was beperkt; een 'sociology of childhood' in de echte zin van het woord bleek nauwelijks te bestaan. Kinderen hadden in de sociologie wel een plaats, bijvoorbeeld in 'sociology of family' en in 'sociology of education'. In deze benaderingen werden kinderen meestal niet als eenheid van observatie en analyse in onderzoek betrokken. Dit leidde er onder andere toe dat kinderen in bestaande statistieken verscholen zaten in andere categorieën en daardoor als sociale groep 'onzichtbaar' waren.

1 De autrice is doctor in de psychologie, wetenschappelijk stafmedewerkster op het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie (CBGS) en verbonden aan het Centrum voor Ontwikkelingspsychologie, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Katholieke Universiteit Leuven.

Deze bijdrage is een verdere uitwerking van een voordracht gehouden op de jaarlijkse studiedag van de Leuvense Afgestudeerden in de Psychologie en Pedagogiek (LAPP) 'Kind en Gezin en Maatschappij', Leuven 29 november 1997, die werd gepubliceerd als: Van den Bergh, B. (1997). 'Rust, reinheid en regelmaat' of 'Recht, reinheid en respect'. *De positie van kinderen in gezin en maatschappij*. Leuven Bulletin LAPP, 1997/2, XLXI, pp 1-22.

Vanuit de kritiek die deze sociologen uitten op de dominante benadering van kinderen in wetenschappelijk onderzoek drongen zij aan op een nieuwe en ruimere benadering van kinderen.

Het is duidelijk dat er een bepaalde samenhang is tussen de wijze waarop kinderen in de wetenschap worden benaderd en de wijze waarop men kinderen benadert in het ruimere maatschappelijke veld, in het gezin en de school, in persoonlijke relaties. Enerzijds kan gesteld worden dat de wijze waarop het kind in de wetenschap wordt bestudeerd tot op zekere hoogte bepalend is voor het 'kindbeeld' dat in de maatschappij dominant aanwezig is en dat op zijn beurt in belangrijke mate bepalend is voor het dagelijks leven van kinderen. Anderzijds hebben wijzigingen op maatschappelijk vlak die een invloed hebben op het dominante kindbeeld - zoals bijvoorbeeld de implementatie van het VN-Verdrag voor de Rechten van het Kind - ook een weerslag op de wijze waarop kinderen bestudeerd worden in de wetenschap. In deze bijdrage komen een aantal aspecten van deze wisselwerking aan bod.

In wat volgt brengen we, in de eerste paragraaf, de kritiek aan bod die vanuit de sociologie geuit werd. In de tweede paragraaf wordt ingegaan op de wijze waarop het dominante kindbeeld, historisch gezien tot stand kwam in maatschappelijke en wetenschappelijke context. In de derde paragraaf wordt de aanloop tot een nieuwe benadering van kinderen in de ontwikkelingspsychologie beschreven. Het is immers duidelijk dat de drijvende krachten voor een nieuwe benadering van kinderen in onderzoek niet alleen vanuit de sociologie werden aangebracht. In de vijfde en laatste paragraaf worden nieuwe tendensen in het interdisciplinair wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot kinderen geschetst. De klemtoon ligt in deze bijdrage op nieuwe trends in de benadering van -13-jarigen in wetenschappelijk onderzoek.

1. 'Childhood as socialization': kritiek vanuit sociologie op de dominante benadering van kinderen in wetenschappelijk onderzoek

Vanaf de tachtiger jaren merkten sociologen op dat kinderen in de sociologie niet als aparte sociale categorie bestudeerd worden. Indien ze al ter sprake kwamen in de sociologie, dan was dit vooral vanuit een 'socialisatie-benadering'. Alanen (1988, 1992) beschrijft op een verhelderende manier hoe in de sociologie, de aanvankelijk sociologische betekenis van de term en het begrip socialisatie geleidelijk aan een meer psychologische en pedagogische betekenis kreeg. De belangrijkste kritiek die sociologen uitten op de wijze waarop kinderen in deze laatste disciplines bestudeerd worden kan samengevat worden in twee stellingnamen die een onderlinge samenhang vertonen. Ten eerste klaagden zij aan dat de impliciete veronderstellingen waarop deze benadering en de over kinderen gegenereerde kennis gebaseerd waren, niet werden onderkend en dus ook niet in vraag werden gesteld. Ten tweede hadden zij kritiek op het dominante kindbeeld en vonden zij het ontoereikend om kinderen enkel 'indirect', nl. als te socialiseren individuele leden van een groter geheel - zoals het gezin of de school - te benaderen en te bestuderen.

1.1. Socialisatie : van het domein van sociologie naar dat van psychologie en pedagogiek

Het begrip socialisatie is gebouwd op de veronderstelling dat 'de maatschappij' en 'het individu' twee independente entiteiten zijn, een veronderstelling die voortgaat op het Cartesiaans dualisme, of dus op het bestaan van een bewust, rationeel opererend individu wiens bestaan vooraf zou gaan aan het bestaan van een sociale wereld. "*Durkheim, who is considered the founding father of the term (Hurrelmann & Longin Priebe 1977, 175) takes 'socialization' to refer to social forces that make social life possible by drawing individuals together into community. As such, it is a reality in its own right, or in the words of Durkheimian theory, a reality sui generis, which means that it is to be treated as a social fact residing at the level of society, separate from any possible effects that it might have at the level of individuals.*" (Alanen, 1992: 83)

De realiteit van 'socialisatie' is volgens Durkheim evident aangezien deze een dwingende invloed uitoefent op de individuen om de oorspronkelijk externe en van hen onafhankelijke sociale elementen te internaliseren. Socialisatie was voor Durkheim dus een essentieel sociaal proces maar het bracht ook secundaire effecten teweeg, namelijk internalisatie, en dit is een psychologische proces. Het oorspronkelijke concept van socialisatie was ook gebouwd op een tweede fundamentele polariteit, die namelijk tussen een ongesocialiseerde, ongecivileerde aard van de mens enerzijds en een gesocialiseerde en geciviliseerde aard anderzijds. Het kind was 'van nature uit' 'ongesocialiseerd, ongecivileerd' en diende door de sociale krachten gesocialiseerd te worden. Aangezien kinderen nog niet 'klaar zijn voor het sociale leven', zoals Durkheim het uitdrukte, waren zij voor sociologen geen interessant onderzoeksobject, het verleende een socioloog weinig status zich met de studie van kinderen bezig te houden. Dit verklaart mede waarom een 'sociology of childhood' zo lang op zich liet wachten.

Alanen (1988) meent dat het concept socialisatie door de opeenvolgende stromingen en het onderzoek in de sociologie - waar we hier niet op ingaan - een andere betekenis kreeg. De belangrijkste wijziging was volgens haar dat socialisatie gereïnterpreteerd werd als *vooral* verwijzend naar de psychologische processen van internalisatie. De nadruk kwam te liggen op de wijze waarop deze psychologische processen zich voltrokken. Paradoxaal genoeg bracht dit 'socialisatie' van het terrein waar het ontstond, de sociologie, naar dat van de psychologie en pedagogiek, waar bij uitstek de individuele ontwikkeling van het kind bestudeerd wordt. Dit had tot gevolg dat 'childhood' - een term waarvoor in het Nederlands niet echt een woord bestaat en die vertaald wordt als 'kindertijd', 'kind-zijn', of letterlijk als 'kinderschap' - verengd werd tot de socialisatieprocessen die zich in het individu voltrekken, hoofdzakelijk in instituties als gezin en school, of: "*Socialization is the more academic term for what childhood processes are*" (Alanen, 1988: 554).

1.2. Kritiek op de 'childhood as socialization' benadering

'Kind-zijn' ('childhood') werd dus vanuit de socialisatie-benadering gaandeweg gedefinieerd, beschouwd als een essentieel 'niet-sociaal' bestaan: dit betekent dat, zolang de socialisatie-periode niet is beëindigd, kinderen beschouwd worden als niet echt een plaats hebbend in en voor de maatschappij. De kindertijd is slechts een voorbereidingstijd, een overgangsfase, een bepaalde levensfase, waarin alles gericht is op 'later'. Sinds de eeuwwisseling legden de wetenschappen - voornamelijk psychologie en pedagogiek - zich in toenemende mate toe op wat het individuele kind binnen de overgangsfase van het kind-zijn dient te verwerven binnen de daartoe voorziene instituties, en op de wijze waarop dat dient te gebeuren. In onderzoek werd kinderen hun ontwikkeling bestudeerd en men heeft hierbij vooral aandacht voor resultaten die in functie van een bepaalde ontwikkelings- of socialisatietheorie 'verwacht' worden. Men 'vergat' hierbij als het ware dat deze ontwikkeling, niet 'van nature' aanwezig is maar ingeschreven is, verankerd ligt in een bepaalde ruimere sociaal-cultureel-historische context, die in een bepaalde periode een bepaalde vorm van socialisatie oplegt aan de nog-niet-gesocialiseerden. Men verloor hierbij uit het oog dat ook deze 'waardenvrije' wetenschappen die 'universele wetmatigheden' menen vast te stellen, in de keuze van hun object, methode en conceptueel kader, de sporen van de sociaal-cultureel-historische context droegen waarin ze groot werden (Ingleby & Nossent, 1986; Kessel en Siegel, 1983).

Naast het feit dus dat deze 'childhood as socialization' -benadering wordt bekritiseerd omwille van het niet in vraag stellen van de impliciete veronderstellingen waarop ze gebaseerd is, is er, in samenhang daarmee, ook de kritiek op de aard van het 'dominante kindbeeld' dat deze benadering 'naar voor bracht'. In de levensfase waarin men kind is wordt men geweerd uit ruimere sociale, economische en politieke processen. Zelfs op terreinen waarop men als kind sterk betrokken is, zoals het gezin en de school, kan men doorgaans weinig participeren in belangrijke beslissingen. Men gaat er als vanzelfsprekend van uit dat kinderen aan die processen en beslissingen niet kunnen deelnemen *omdat ze* nog niet vol-wassen zijn. Zolang ze het eindstadium van volwassenheid niet bereikt hebben worden kinderen beschouwd als onaf en als on-mondig, on-verantwoordelijk en in-competent op veel terreinen. De uiteindelijke 'groei naar volwassenheid' wordt in hoge mate bepaald en gestructureerd door volwassenen, vanuit een machtspositie. Kinderen worden beschouwd als passieve objecten van socialisatie of als "*consumers of the adult agents of socialisation*" (Zinnecker, 1997: 2). Sociologen bekritisieren deze adultocentrische, anticipatorische, functionalistische en deterministische benadering en definiëring van kinderen als 'mensen-in-wording' als 'pedagogische projecten'. Naast het feit dat men er te lang van uitging dat kinderen in de socialiserende instituties een eerder passieve rol spelen, dat ze de socialisatie op een passieve manier ondergaan, met weinig eigen inbreng en betekenisverlening, heeft deze eenzijdige benadering van kinderen als 'te beschermen en te socialiseren individuen' meerdere negatieve gevolgen voor de status van kinderen. Het maakt dat kinderen hun competentie op andere terreinen dan degene waarin ze 'gesocialiseerd worden' niet kunnen aantonen en men hen op die

terreinen als onmondig en incompetent blijft beschouwen. Bovendien houdt het de aandacht weg van het feit dat kinderen niet enkel individuele leden van een gezin of van een school zijn, maar ook als maatschappelijke groep aanwezig zijn, als een deel van de sociale structuur die op verschillende manieren in interactie is met andere entiteiten van de samenleving. De huidige activiteiten en intrinsieke waarde van kinderen, evenals hun actuele bijdragen aan de maatschappij, worden onvoldoende onderkend. Kinderen hebben, als alle burgers, niet alleen recht op welzijns- en beschermingsrechten maar ook op zelfbeschikkingsrechten. De wijze van bestuderen van de individuele ontwikkeling houdt tenslotte ook het gevaar in dat problemen (zoals bijvoorbeeld zittenblijven en kindermishandeling) geïndividualiseerd worden terwijl het in feite om meer structurele problemen gaat die ondermeer te maken hebben met de wijze waarop 'childhood' gestructureerd wordt.

Dit is in essentie de kritiek op de 'childhood as socialization' theorie. De kritiek slaat in feite op de term 'socialisatie' en de theorieën zoals die in de jaren '50 en '60 werden ontwikkeld. Ondertussen geraakte de term 'socialisatie' in de zojuist geschetste betekenis, juist omwille van de kritiek in bepaalde kringen in onbruik. Een belangrijk element in de reconstructie van de term is dus het besef dat die term gemonopoliseerd werd door de 'socialization-as-internalization' theorie, wat ertoe leidde dat men het vooral als een endogeen geïnduceerd proces zag waarbij externe factoren enkel een rol als catalysator hadden. Kessen (1979: 818) spreekt in dit verband van '*the belief in the individual and self-contained child*'. Men definieerde en benoemde 'socialisatieprocessen' echter gaandeweg op een andere wijze en zag ze niet langer als enkel van toepassing op kinderen. In de nieuwe theorieën legt men de nadruk op het 'sociale proces', op de interactie tussen persoon en omgeving; de deterministische opvatting werd reeds lang verlaten. Men spreekt in de nieuwe terminologie van 'culturele educatie' of 'culturele transmissie' en duidt hiermee op processen van "*producing and reproducing culture and society in the course of generation and historic time*" (Zinnecker, 1997: 10). Er zijn ook stromingen in de sociologie die menen dat socialisatie en culturele transmissie theoretisch gezien niet kunnen bestaan. Zij stellen de processen van 'autopoiesis' in de plaats.

Er kan opgemerkt worden dat de kritiek op de dominante benadering van kinderen reeds in een vroegere periode was geuit vanuit de kinderrechtenbeweging (zie Verhellen, 1993; Van den Bergh, 1994) en vanuit de psychologie en pedagogiek zelf (zie Peeters & Mönks, 1986). Het kan enerzijds niet ontkend worden dat de geschetste visie op 'kind-zijn' in de jaren '80 op macroniveau nog dominant aanwezig was en het politiek en sociaal beleid ten aanzien van kinderen beïnvloedde (Sgritta, 1997; Therborn, 1996). Het is anderzijds ook een feit dat kinderen op microniveau niet meer uitsluitend vanuit 'socialisatieaspecten' en vanuit een dominante positie van volwassenen benaderd werden.

Met betrekking tot de 'boom' publicaties over 'childhood (research)' die volgden na de eerste bijdragen in de jaren '70 en begin jaren '80, zou men kunnen stellen dat de auteurs de evoluties in bepaalde disciplines hier en daar wat achterna hinkten. Dit zou kunnen te maken hebben met het feit dat auteurs steeds de eerste onderzoekers en elkaar bleven citeren (Dumon, 1993) en

nalieten nieuwe bronnen te raadplegen. Sinds de jaren '50 - '60 waren er in de verschillende wetenschappelijke disciplines waar kinderen bestudeerd worden en ook daarbuiten, ontwikkelingen aan de gang die leidden tot het ter discussie stellen van 'object' en 'methode' van die betreffende discipline of van het verweren van kennis of wetenschappelijk inzicht in het algemeen. Onder invloed van de 'Zeitgeist' was er een wederzijdse beïnvloeding van kritische, nieuwe ideeën in disciplines als geschiedenis, antropologie, wetenschapsfilosofie, epistemologie, psychologie, pedagogiek, communicatiewetenschappen en sociologie (zie Gergen en Graumann, 1997). De weerslag hiervan op de wijze waarop 'kinderen' in onderzoek benaderd werden, was in de jaren '80 - en zelfs vroeger - voelbaar in een aantal disciplines. Men dient echter rekening te houden met het feit dat er geen sprake was van een veralgemeende nieuwe benadering van 'kinderen' in onderzoek. Het ging eerder om nog weinig zichtbare nieuwe trends en dan nog hoofdzakelijk in de benadering van + 12-jarigen. Het lijkt erop dat in de daaropvolgende periode diezelfde evoluties en trends opnieuw naar voor kwamen voor de benadering van - 13-jarigen. Het feit dat men zich soms moeilijk van de indruk kan ontdoen dat auteurs in herhaling vervallen zou kunnen te maken hebben met deze fasering en met het niet duidelijk aangeven van leeftijdsafbakeningen.

2. Childhood as socialization: de constructie van het dominante kindbeeld.

Voor we de evolutie in de benadering van kinderen schetsen, waartoe ondermeer de vanuit de sociologie geschetste kritiek aanleiding gaf, belichten we de wijze waarop de 'constructie' van het dominante kindbeeld historisch gezien tot stand kwam in maatschappelijke en wetenschappelijke context. Therborn (1996) meent dat er, historisch gezien, in de meeste Westerse landen een discontinuïteit is tussen een eerste periode van maatschappelijke bekommernis voor kinderen, waarvan het eindpunt zich eind vorige eeuw situeerde, en de hernieuwde belangstelling voor kinderen die in de tweede helft van de 20e eeuw in toenemende mate vaststelbaar was. Volgens hem zijn er, in de eerste fase van bekommernis voor kinderen, waarvan het sluitstuk - nl. de actieve en specifieke bemoeienis van de overheid ter bescherming van kinderen - rond de eeuwwisseling lag, drie belangrijke peilers te onderkennen, namelijk de filantropie, de geneeskunde (vnl. de pediatrie) en het recht (vnl. de kindwetten).

1. In een eerste fase (vanaf ca. 1830) zette de burgerlijke filantropische beweging en de clerus zich actief in voor de bescherming van arme en verwaarloosde kinderen en hierbij speelden verschillende motieven een rol : a) preventie van jeugd delinquentie die de uitbouw van een verlichte maatschappij in de weg konden staan, b) voorhouden van een algemeen opvoedingsmodel met expliciete feminisering van de opvoedingstaken en verheerlijking van de moederrol, c) tegemoet komen aan de nood van de welstellende burger om verdienstelijke taken te stellen in ruil waarvoor de noodlijdende uit dankbaarheid de burgerlijke levenswijze dient na te streven, d) voorkomen dat ze

een 'gemakkelijke prooi' zouden worden voor het opkomende socialisme. Het socialisme bepleitte de uitbouw van een breed sociaal beleid en van rechtsbescherming om de materiële levensomstandigheden van kinderen te verbeteren. Aanvankelijk werd het de wind uit de zeilen genomen door de burgerlijke filantropische beweging, maar langzaam groeide onder haar druk en die van de bewusterwordende arbeidersgroep, de aandacht van het parlement voor de fysieke en morele integriteit van de jongeren (zie Van den Bergh, 1994).

2. In België, evenals in andere landen, speelden artsen een vooraanstaande rol in de kinderbeschermingsbeweging die zich in de tweede helft van de 19de eeuw (vanaf ca. 1880) begon te ontwikkelen. Samen met andere deskundigen (juristen, 'psychologen' en 'pedagogen' *avant la lettre*) richtten zij verenigingen op met het oog op de indijking van de zuigelingen- en kindersterfte en de zorg voor lichamelijk mishandelde en moreel verwaarloosde kinderen. Er was ook een belangrijke internationale beweging voor zuigelingenverzorging; via internationale arstenconferenties werden aanbevolen maatregelen snel verspreid van land tot land. Moeders werden, omwille van hun gebrek aan hygiëne en onverschilligheid verantwoordelijk gesteld voor de grote zuigelingensterfte. Er werden campagnes gevoerd en moeders werden onderwezen in hygiëne en kinderverzorging. Tevens werd gesteld dat het moederschap zware verantwoordelijkheden met zich meebracht en men de plicht had zich uit de arbeidsmarkt terug te trekken om zich daaraan te wijden. Ook op het vlak van preventie van ziekten, lichaamsverzorging en kinderarbeid speelden de artsen een vooraanstaande rol (Cunningham, 1997; Depaepe, 1998; Therborn, 1996). Janusz Korczak, een Poolse-Joodse arts die aan het hoofd stond van een wezenhuis, had een zeer grote invloed door zijn geschriften over kinderrechten. De psycho-analyse en de eugenetica waren andere bronnen van inspiratie.

3. De eerste kindervetten ontstonden in de verschillende Westerse landen omstreeks de eeuwwisseling, nl. a) de wet op de kinderarbeid (België was met de wet van 1889 één van de laatste landen), b) de eerste school- en leerplichtwetten (in België, als laatste Europese land, in 1914 ingevoerd) en c) als sluitstuk ook de eerste kinderbeschermingswetten (in België in 1912 ingevoerd: voor die periode was er geen afzonderlijk strafrecht voor kinderen). Kinderen dienden beschermd te worden en deze wetten werden beschouwd als hulpmiddel daartoe. Deze 'beschermingsgedachte', die dus voortkwam uit de idee dat kinderen een kostbaar (en dus te beschermen) 'produkt' zijn om de in het vooruitzicht gestelde maatschappij vorm te geven én vanuit de idee dat het kind recht heeft op een kindertijd (zie verder), is sinds de eeuwwisseling toonaangevend voor de rechtspositie van de minderjarigen in onze maatschappij. De afhankelijkheid van kinderen ten opzichte van hun ouders werd 'in het belang van het kind' aangevuld doordat he ook afhankelijk werd gemaakt van derden. Het absolutisme van de staat overwon het absolutisme van de ouder. Wat de rechtsbescherming van het kind betreft ging men ervan uit dat het kind doorgaans op het gezin kan vertrouwen en dat wanneer het daar fout loopt, een extern gezag ingrijpt. Het grootbrengen van kinderen kon niet zonder meer aan het gezin worden overgelaten. Het kind staat (nu) tot de

leeftijd van 18 jaar onder het gezag van 'bekwame' volwassenen (zijn ouders of een voogd) en op grond van ondermeer bovenstaande wetten kunnen sancties genomen worden tegen de ouders, zijn er beperkingen op het ouderlijk gezag mogelijk en kunnen ouders hun rechten ontnomen worden indien ze tekortschieten in de verplichtingen die de maatschappij hen ten aanzien van hun minderjarige kinderen oplegt. De burgerlijke minderjarigheid impliceert een burgerrechtelijke handelingsonbekwaamheid en een strafrechtelijke onverantwoordelijkheid.

Deze wetten werden, aldus de kritiek, niet zozeer ontwikkeld om het kind (als kind) te beschermen maar om zijn toekomst, een toekomst waarop de maatschappij aanspraak meent te kunnen maken, te beschermen en ze bepalen in steeds grotere mate hoe zijn actuele leven er moest uitzien. In feite moeten de initiële en latere kindwetten vooral beschouwd moeten worden als een vorm van sociale controle die uiteindelijk een inperking van de rechten van kinderen inhoudt. De verplichtingen die de maatschappij vanuit het heersende mens- en maatschappijbeeld ten aanzien van kinderen had werden beschouwd als dé rechten van kinderen terwijl het in feite slechts om bijzondere of preferentiële rechten ging. Het kind wordt er niet echt in erkend als individu met eigen rechten, maar vooral als object van bescherming en dat lijkt onvoldoende. Er is onvoldoende respect voor kinderen als persoon aanwezig en dit kan verstrekende gevolgen hebben (Verhellen, 1993).

Volledigheidshalve voegen we hier aan toe dat Cunningham (1997: 26-27) kritiek uit op deze voorstelling van historische feiten die men volgens hem in veel boeken over de geschiedenis van het kind-zijn aantreft. Ten eerste kan volgens hem niet gesteld worden dat de wereldlijke instanties pas in de negentiende en twintigste eeuw een rol van betekenis gingen spelen. Hij toont aan dat de overgrote meerderheid van de arme gezinnen zijn strategie (b.v. het ten vondeling leggen van kinderen) vormde op basis van bekendheid met de faciliteiten, de dienstverlening en de verordeningen van de staat (b.v. met de aanwezigheid van vondelingen- en wezenhuizen en de houding van de overheid ten aanzien van het ten vondeling leggen van kinderen). Regeringen en filantropen hebben volgens hem eeuwenlang het beleid ten aanzien van kinderen bepaald en uitgevoerd. In de loop van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw (1830-1920) kwam er volgens hem, naast de zorg om de kinderziel en de toekomstige behoefte van de staat aan arbeidskrachten, een romantisch ideaal bij: men wilde het kind het plezier van de kindertijd gunnen. De ideologie van de kindertijd, waarvan het concept stamt uit de romantiek, begon het openbare handelen te beïnvloeden. Het is ook in die periode dat de moderne opvatting van kindermishandeling maatschappelijk vorm kreeg. Ten tweede wijst hij erop dat de gezinnen zelf de doorslaggevende beslissingen namen over de deelname van hun kinderen aan het arbeidsproces en later, naarmate de economische omstandigheden verbeterden, zelf besloten dat het zinvoller was om in het onderwijs van hun kinderen te investeren en hen daarom van de arbeidsmarkt te halen. De inzet van de filantropen die hun best deden om de kinderen te beschermen of van de wetten die de kinderarbeid verboden, kwamen volgens hem in het gunstigste geval op de tweede plaats.

Wat tenslotte de rol van de geneeskunde betreft wijst hij erop dat de afname van sterfgevallen - bijvoorbeeld van die waar diarree de doodsoorzaak was - meer te danken was aan een verbeterd rioleringsstelsel en het plaatsen van WC's dan aan de activiteiten van artsen, verpleegkundigen en maatschappelijke werkers. Meer in het algemeen stelt hij dus dat men bij de geschiedschrijving van het kind te weinig oog had voor de wisselwerking tussen de sociaal-economische structuren en het overheidsbeleid enerzijds en voor het denken over de kindertijd en de ervaring van het kind-zijn anderzijds.

Deze kritieken nemen niet weg dat het dominante kindbeeld werd opgetrokken op de genoemde peilers. Therborn (1996) meent dat deze drie peilers later aan betekenis verloren wat betreft de invloed die ze hadden in de politiek ten aanzien van kinderen. De rol van de filantropie werd overgenomen door openbare instellingen, de geneeskunde verloor terrein doordat de sociale wetenschappen zich ontwikkelden. Het beleid legde zich ondermeer toe op het bepalen van de kennis en de eigenschappen die een individu moet verwerven om als volwaardig lid mee te draaien in de maatschappij. Ze werden hierbij ondersteund door de gedragswetenschappen die rond de eeuwwisseling een belangrijke ontwikkeling kenden (pedagogiek, psychologie, psycho-analyse, criminologie)

Het dominante kindbeeld is dus enerzijds de uitdrukking van de wijze waarop de relatie tussen kinderen, gezin en maatschappij in een bepaalde cultuur-historische periode verloopt of georganiseerd is, terwijl het anderzijds deze relatie ook voorschrijft. Precies dit proces van wisselwerking zal in de latere, contextualistische benaderingen geduid worden. Dit contextualisme wordt in de volgende paragraaf beknopt geschetst om de aanknopingspunten die het bood voor de wetenschappelijke benadering van kinderen en voor de wijziging van het dominante kindbeeld te schetsen.

3. Contextualisme als antwoord op het ontologisch dualisme?

De vaststelling - vanuit verschillende stromingen en disciplines - dat 'child' en 'childhood' geen universele gegevens zijn maar sociale constructies die zijn ingebed in een bepaalde historische periode en een bepaalde socioculturele context, leidde tot de erkenning van de noodzaak om kinderen in hun 'context' te bestuderen. Husserl kan als voorloper hiervan beschouwd worden. Een sterke impuls voor deze 'contextualistische' benadering komt voort uit de pogingen die men onderneemt om het 'ontologisch dualisme' te overstijgen. Dit diep gewortelde dualisme en de manier waarop het, impliciet aanwezig blijvend, theorievorming in diverse disciplines beïnvloedde, werd ontmaskerd als centraal probleem, als obstakel bij het tot stand komen van een meer integrale theorie over de menselijke ontwikkeling (de Winter, 1986). Vanuit het contextualisme - een term die door Pepper werd geïntroduceerd in 1942 - (Lerner & Busch-Rossnagel, 1981: 2) stelt men dat er meer is dan de aparte entiteiten 'geest' en 'omgeving', 'individu' en 'maatschappij', 'mind' en 'society', of algemeen gesteld 'object' en 'context'. Er is zelfs meer dan hun interactie. Menselijke waarneming, cognitie, emoties en handelingen bestaan

niet los van hun context en de context bestaat niet los van deze fenomenen. 'Object' en 'context' zijn geen twee afzonderlijke entiteiten - zoals beschouwd vanuit het Cartesiaans dualisme - maar twee constituerende elementen van één geheel die voortdurend in een proces van dynamische wisselwerking staan en elkaar voortdurend beïnvloeden.

Vanuit de kritiek die op de (ontwikkelings)psychologie werd geuit, reikte deze discipline zelf ook antwoorden aan op dit dualisme. Zo zien we dat deze contextualistische benadering een hele aanloop kende en in de ontwikkelingspsychologie reeds een duidelijke aanvang nam bij onder andere Riegel (1973) en Sameroff (1975) die het dualisme in de gangbare ontwikkelingspsychologie bekritiseerden. Deze en meerdere andere auteurs wijzen op de invloed van Sovjetpsychologen (als Vygotsky, Rubinstein, Luria) in hun denken. Riegel spreekt over de 'dialectiek' tussen persoon en omgeving, Sameroff brengt het begrip 'transactie' naar voor. Bronfenbrenner (1977), eveneens een ontwikkelingspsycholoog, stelde vanuit een andere hoek ook de eenheid van 'object' en 'context' centraal in zijn ecologische benadering en had een sterke invloed op de 'sociaal ecologische studies'.

In deze 'contextualistische' benadering, die er dus algemeen gesteld op neer komt dat men de wetenschappelijke studie van gedrag en ontwikkeling uitdrukkelijk 'in context' wil bestuderen én die context als essentieel medegegeven beschouwt, worden 'kwantitatieve' (nl. empirisch-analytische, positief-wetenschappelijke methoden) en 'kwalitatieve', (beschrijvende, interpretatieve, hermeneutische, narratieve, discourse analysis) methoden of 'extensieve' en 'intensieve' methoden naast elkaar gebruikt en dit gaat hand in hand met de toenemende mate van interdisciplinaire samenwerking. De discussie over de vraag welke processen en fenomenen het best met welke methoden worden benaderd is hierbij nog steeds actueel, zeker wat betreft onderzoek bij kinderen. In de 'contextuele modellen' die naar voor worden gebracht bestaat de context meestal uit meerdere 'lagen', 'dimensies' of 'concentrische kringen'. Theoretisch legt men de nadruk op het belang van al deze dimensies, in de praktijk blijkt het vaak moeilijk deze in onderzoek te betrekken en hanteert men slechts een aantal dimensies. Men bestudeert bijvoorbeeld sinds de zeventiger jaren in toenemende mate de wisselwerking tussen enerzijds de individuele ontwikkelingen of de ouder-kind relatie en anderzijds de transities die het gezin doormaakt (o.a. Kreppner & Lerner, 1989). Deze processen worden in veel onderzoek met de gangbare empirisch analytische methoden bestudeerd. Volgens sommigen blijft dit uitgangspunt te beperkt en moet de verwevenheid, de transactie met de 'cultuur' een dominante plaats krijgen (Cole, 1996; Geertz, 1973). De intersubjectieve processen van betekenisverlening, die in de cultuur verlopen via speciale codes of artefacten zoals taal staan voorop. Deze processen hebben een eigen grammatica die moeilijk volgens de dominante positief-wetenschappelijke methoden kunnen benaderd worden. Merkwaardig genoeg leidde deze visie tot een hernieuwde belangstelling voor Wundt, die traditioneel meestal enkel wordt naar voor gebracht als de grondlegger van de experimentele psychologie. Wundt formuleerde naast zijn 'fysiologische of experimentele psychologie' ook een 'tweede psychologie', namelijk zijn 'Völkerpsychologie' of culturele psychologie. De ontwikkeling van de hogere mentale

functies en de manier waarop die werken komen tot uitdrukking in culturele produkten als godsdienst, folklore en taal. Om deze experimenteel niet toegankelijke processen te onderzoeken moet men volgens Wundt gebruik maken van de 'genetische' methode, of van methoden van beschrijvende wetenschappen als etnografie. Cole (1996) meent dat de Sovjetpsychologen waarvan hogerop sprake, kennis hadden van Wundts ideeën. Volgens Ingleby & Nossent (1986, p. 135) lijdten deze eerste cultuur-historische theorieën echter aan de beperking dat zij hogere psychische functies en andere cognitieve processen strikt scheiden.

4. Contextualistische benadering van kinderen in wetenschappelijk onderzoek

We schetsen in deze paragraaf vooreerst de bijdrage van historici aan het wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot kinderen. Daarna gaan we in op de 'paradigmaverschuivingen' in het kind-onderzoek. Het vroegere paradigma 'childhood as socialization' werd aangevuld of vervangen door nieuwe paradigma's, nl. 'childhood as a social construct' (zie o.a. James & Prout, 1990) en 'childhood as a social phenomenon' (zie o.a. Bardy et al., 1990/1996) en onderzoekers gaan bij hun benadering gelijktijdig van meerdere paradigma's uit (Chisholm, Büchner, Krüger, & du Bois-Reymond, 1995). We laten in het midden of het hier werkelijk gaat over paradigmaverschuivingen in de betekenis die Kuhn (1970) eraan geeft.

4.1 Historische contextualiteit

Voor de verspreiding van de idee dat 'child' en 'childhood' geen universele gegevens zijn maar sociale constructies die zijn ingebed in een bepaalde historische periode en een bepaalde socioculturele context wordt vaak gewezen op de sterke invloed van Aries (1960/1987). De interesse voor antropologie en voor cross-culturele psychologie, wetenschappen die er toe bijdroegen dat het universele karakter van de vastgestelde wetmatigheden in vraag werden gesteld, gaat echter verder in de tijd terug. Reeds vóór de publicaties van Aries' werken toonden cross-culturele vergelijkingen aan dat het ontwikkelingsprofiel van kinderen in verschillende historische perioden en in verschillende culturen duidelijke verschillen vertonen en afhankelijk zijn van 'de grote krachten in de cultuur'. Anderzijds kan ook niet worden gesteld dat de invloed van deze disciplines in de jaren '50 - '60 zo sterk was dat zij aanspoorden tot een doorgedreven relativisme en het in vraag stellen van de toen heersende ontwikkelingspsychologische inzichten met betrekking tot 'child' en 'childhood'. Deze disciplines maakten, in samenhang met disciplines als culturele psychologie en historische psychologie en pedagogie trouwens zelf ook een hele evolutie door (zie o.a. Piker, 1998), en het zijn vooral de ideeën uit een meer recente periode die worden aangehaald als ondersteuning van een meer contextualistische benadering. In die zin kan gesteld worden dat de aange-

haalde werken en dan vooral de Engelse vertaling van Aries' (1960) 'L'Enfant et la Vie Familiale sous L'Ancien Régime' die in 1962 verscheen, in belangrijke mate bijdroegen tot een ruime verspreiding van de idee dat 'child' en 'childhood' sociale constructies zijn. Dit klassiek te noemen werk - waarin Aries suggereert dat 'het kind' pas werd 'ontdekt' na de Middeleeuwen - vormde in zekere zin het startsein voor discussies over de geschiedenis van het kind en de kindertijd die tot op de dag van vandaag voortduren.

De historische psychologie, pedagogiek en sociologie hebben ondertussen het verband gelegd tussen de historische context waarin het sinds de eeuwwisseling dominante kindbeeld ontstond en de aard van dat kindbeeld. Kinderen werden in vorige eeuwen niet uitgesloten uit ruimere maatschappelijke processen en werden niet 'beschermend' opgevoed; zij namen aan de meeste processen deel als 'volwassenen in zakformaat' (Aries, 1960/1987). In essentie gaat het dominante kindbeeld terug op het op rationaliteit gebaseerde vooruitgangdenken van de Verlichting en op de ideeën van de Romantiek. Ruwweg kan gesteld worden dat men, vanuit het verlichtingsdenken, vanuit het geloof dat de wetenschap alle problemen kan oplossen en we op een steeds betere wereld afstevenden, kinderen steeds meer ging beschouwen als 'de toekomst van morgen'. De romantiek voegde daaraan de idee dat 'ieder kind recht heeft op een kindertijd' aan toe (Cunningham, 1997; Depaepe, 1998). Om deze toekomst van de maatschappij veilig te stellen stelde men alles in het werk om de kinderen, die deze toekomst gingen waarmaken, te beschermen en adequaat voor te bereiden op hun toekomstige taak. Deze ideeën vormden de voedingsbodem, waarop, zoals hogerop beschreven, zich rond de eeuwwisseling vanuit drie belangrijke peilers (de filantropie, de geneeskunde en het recht), die elk hun specifieke invloed nog lang lieten gelden, het dominante kindbeeld 'oprichtte'. Naarmate het duidelijk wordt dat het dominante kindbeeld en de wetenschappen die het kind in die periode bestudeerden geworteld zijn in deze multipiele voedingsbodem, des te sterker kan op de relativering van het dominante kindbeeld aangedrongen worden.

4.2. Childhood as a social construct

Vanuit het 'childhood as a social construct' - waarin childhood dus niet langer als een vaststaand en universeel gegeven wordt beschouwd maar als onderhevig aan sociale en culturele veranderingen - wordt gesteld dat kinderen, evenmin als volwassenen hun 'context' passief ondergaan. Door hun activiteit en betekenisverlening construeren zij de context mee en hebben zij zelf een invloed op de constructie van 'childhood' (Kessen & Siegel, 1983). Het feit dat zij aan die context een andere betekenis verlenen of aan die context op een andere wijze bijdragen dan volwassenen dat zouden doen, hoeft niet als minderwaardig, als 'onaf' te worden beschouwd en heeft op zich niets met 'incompetentie' te maken. Men erkent kinderen in dit nieuwe paradigma dus als 'actors in their own right', als autonome subjecten en ervaringsdeskundigen op hun terrein en in onderzoek betreft men ze als 'subject' eerder dan als 'object' (zie verder).

Kinderen worden niet passief gesocialiseerd maar socialiseren tot op zekere hoogte zichzelf.

Baraldi (1997) legt het verband tussen de *'individual construction of knowledge'* en de *'social construction of knowledge'* en overbrugt hiermee volgens hem de twee extremen in de sociologische benaderingen van kinderen, nl. (1) *childhood as socialization* (kind dat sociale rollen en waarden internaliseert) en (2) *childhood as a social construct* (kind als actief subject, 'co-constructing sociality together with other agents (Baraldi, 1997: 1). *"The theory of socialization can include children's autonomy in the most radical way and the theory of autonomous children can include socialization as a social perturbation compelling individuals to create meanings. This means that we must observe both individual constructions of knowledge and social construction of knowledge, without superimpose them, but analyzing their differentiation and combination."* (Baraldi, 1997: 3)

Vanuit het standpunt van psychologen, is precies het leggen van het verband tussen beide 'constructies' het probleem waarvoor (nog?) geen eenduidige oplossing bestaat. Op theoretisch niveau zijn psychologen het er min of meer over eens dat kinderen een eigen betekenis verlenen en dat deze geënt is in de 'culturele en sociale context'. Over de vraag echter hoe, door welke mechanismen, de kinderen tot deze betekenisverlening komen en wat daarbij het precieze belang is van 'perspective, discourse and context' tegenover dat van 'explanation, causation, cognitions, brain mechanisms...' is er echter minder eenduidigheid en is onderzoek vanuit verschillende hoeken nog volop aan de gang. *"..developmental psychologist largely accept that a child constructivist is interposed between brain and environment, but we want to know more... we want to know the abilities that allow the child to engage in constructive interpretation (p. 191). ... unless researchers develop theoretical perspectives that do not privilege either the child who conceptualizes or the child who actively participates in social interactions, we cannot hope to understand the development of children's theory of minds. As researchers we also need to be more explicit about our own theories regarding the relations between brains, psyche, behavior, and culture, and about how children reinvent our answers in the course of their own development (p.193). (Leadbeater & Raver, 1995)."*

De opvatting dat de realiteit 'sociaal' geconstrueerd is werd door meerdere auteurs (zie Van den Bulck, 1996) verbonden met het belang van het proces van mediëring en met de rol en de beperktheid van de cognitieve structuren van het individu. Het gebrek aan eenduidigheid over onderliggende mechanismen in het ontstaan van 'sociale constructen', verhindert niet dat men in onderzoek probeert te achterhalen wat de eigen perceptie en betekenisverlening van kinderen is van concepten die lang enkel vanuit de betekenisgeving van volwassenen werden gehanteerd. Naast de psychologische onderzoekingen over 'child's theory of mind' (zie Ashington & Olson, 1995 e.a.) onderzoekt men in multi- en interdisciplinair onderzoek bijvoorbeeld de visie kinderen op: gezin en familie, op gezondheid, op 'werk' en arbeidsverdeling zowel binnen als buiten het gezin, op vriendschap, op spel en spelen, op tijd en tijdsbeleving in het gezin, op media(gebruik) en communicatie in het gezin, op opvoeding en gezinsbeleid, op behoeften aan zorg en hulpverlening. (zie Chisholm et al, 1995; James, Janks en Prout, 1998).

In het verlengde hiervan kan men de meer op de pedagogische praktijk gerichte onderzoekingen situeren waarin en waardoor men 'onderschatte' competenties van kinderen aan bod wil laten komen, zoals bijvoorbeeld filosoferen met kinderen (zie Anthone & Mortier, 1998), vormen van participatie van kinderen (zie de Winter, 1995). Doordat men bij psychologisch onderzoek in het verleden vaak uitging van de gangbare ontogenetische ontwikkelings-theorieën (fasentheorieën) - die adultocentrisch gericht waren - onderschatte men de werkelijke competenties van kinderen (o.a. Donaldson, 1978) Het is merkwaardig, dat, precies door het verlaten van het adultocentrisch standpunt, de competentie van de zuigeling reeds een aantal decennia geleden werd 'ontdekt'. "...when the experimental questions are posed differently, however, we see that the deficits resides in our methods, not in the infant" (Rovee-Collier & Lipsitt, 1982 :157).

Uit recent onderzoek dat vanuit de 'information processing approach' werd verricht en waarbij men ontwikkelings-invariante mentale processen bestudeert, is aangetoond dat de wijze van informatie en kennisverwerking bij kinderen gedeeltelijk op dezelfde wijze verloopt als bij volwassenen. Koops (1992) besluit o.a. hieruit dat kinderen 'volwassenen in zakformaat' zijn en meent dat ze ook als dusdanig moeten benaderd worden. Hij verbindt dit ook aan de huidige pedagogische benadering van kinderen. Vanuit een volgens hem té sterk en te specifiek kind-gerichte benadering biedt men kinderen een context aan die hen infantiliseert, die hen onvoldoende stimuleert om de verstandelijke en sociale competenties waarover zij beschikken te ontwikkelen.

Voorlopers van deze multi- en interdisciplinaire studies waarin men de betekenisverlening van kinderen onderzoekt vindt men enerzijds in antropologische en kwalitatief pedagogische kind-studies : in deze studies wordt vaak gebruik gemaakt van participerende observatie. Volgens Fine en Sandstrom (1988) tonen resultaten van antropologische studies aan dat: 1) kinderen emotioneel, cognitief en sociaal tot meer in staat zijn dat wat op basis van de gangbare ontwikkelingstheorieën wordt aangenomen, 2) kinderen via een 'secret education' meer weet hebben van het 'echte' leven (the underside of social life) dan volwassenen vermoeden, en 3) kinderen in belangrijke mate en op actieve wijze elkaar socialiseren. Anderzijds kunnen ook de psychologische studies die aantonen dat in de ouder-kind relatie, ouders niet alleen hun kinderen beïnvloeden maar kinderen ook hun ouders beïnvloeden (zie Bell, 1968; Clarke-Stewart, 1984; Kreppner & Lerner, 1989) als voorlopers van dit nieuw paradigma beschouwd worden. Deze studies schonken echter niet noodzakelijk aandacht aan de eigen betekenisverlening van kinderen; het kader van betekenisverlening werd meestal door de volwassen onderzoeker bepaald. Vanuit de resultaten van deze studies kan men stellen dat ouders niet alleen hun kinderen 'socialiseren', maar dat kinderen evenzeer hun ouders 'socialiseren'.

4.3 'Childhood as a social phenomenon'

Vanuit het 'childhood as a social phenomenon' paradigma meent men dat het belangrijk is kinderen als een sociale groep te bestuderen. Zij zijn een sociale

categorie en hebben als dusdanig ook een plaats in de maatschappij. Deze benadering komt sterk naar voor bij de onderzoeksteams die in de periode 1987-1992 betrokken waren bij het project 'Childhood as a Social Phenomenon' (CSP), dat geleid werd door Qvortrup (1990) vanuit het 'European Centre for Social Welfare Policy and Research'. Zij gaan er van uit dat 'childhood' meer is dan een ontwikkelingsfase, een overgangsfase in het leven van een individu, meer is dan socialisatie. 'Childhood' is ook een permanente structuur in de maatschappij. Er wordt vanuit gegaan dat het algemeen sociaal raamwerk fundamenteel relevant is voor alle bevolkingsgroepen, maar - en dat is een volgende stap - dat deze krachten niet noodzakelijk op dezelfde wijze hun impact hebben op verschillende groepen in de samenleving. Er werd in de 16 deelnemende landen, een poging ondernomen om de maatschappelijke fenomenen en factoren die een dynamische rol spelen voor 'kinderen als sociale groep' in kaart te brengen. Als voorwaarde voor de kennis van de levenssituatie van de kinderen als sociale categorie werd gesteld dat kind-zijn bevrijd diende te worden van volwassen-gerichte categorisaties en conceptuele autonomie moest verleend worden (Qvortrup, 1990). Het bleek moeilijk om deze informatie - of sociologische kennis - op basis van bestaande informatiebronnen te verzamelen: kinderen zitten in bestaande statistieken als het ware verscholen in categorieën als school en gezin (Jensen & Saporiti, 1992; Qvortrup, 1990). Experten aan wie gevraagd werd het hele onderzoeksproject kritisch te evalueren, meenden dat de onderzoeksteams er, bij gebrek aan concrete (onderzoeks)gegevens, onvoldoende in geslaagd waren de historische en sociaal-culturele verschillen of de 'context' van 'kind-zijn' in de verschillende landen echt uit de verf te laten komen, dat ze al te vaak bleven uitgaan van algemene vergelijkingen en dat ze 'childhood' onderzoeksmatig te scherp afbakenden van 'family' (Dumon, 1993) en 'adulthood' (Furstenberg, 1993). Toch mag, volgens de experts, de waarde van dit project niet onderschat worden aangezien het 'childhood' definitief op het onderzoeksprogramma van sociologen plaatste van waaruit een integratie met andere onderzoekstopics en onderzoeksdomeinen kan gezocht worden.

4.4 Interdisciplinaire en internationale samenwerking en 'childhood policies'

Op verschillende terreinen groeide de interdisciplinaire en internationale samenwerking. De aanvankelijke groep onderzoekers van het 'Childhood as a Social Phenomenon' project bijvoorbeeld bleef niet beperkt tot sociologen en kwam tot samenwerking met andere onderzoeksgroepen (Qvortrup, Bardy, Sgritta & Wintersberger, 1994). Zowel wat betreft de thema's die aan bod komen als wat betreft de methodologische benadering is er duidelijk sprake van een interdisciplinaire aanpak bij de studie van zowel 'children' (de individuele ervaring van het kind-zijn, de eigen betekenisverlening van kinderen, 'childhood as a social construct' - benadering) als 'childhood' (de meer structurele benadering van kind-zijn, 'childhood as a social phenomenon' benadering). De 'Conference on Childhood and Children's Culture' die in 1997 doorging op

initiatief van Qvortrup getuigt hier duidelijk van. Er waren bijdragen vanuit de sociologie, de demografie, de economie, de antropologie, de communicatiewetenschappen, de cultuur- en moraal filosofie, de (historische) pedagogie en psychologie (South Jutland University Centre & Odense University, 1997).

Er worden in dit onderzoeksdomein kindgerichte methoden gehanteerd waarbij kinderen actief betrokken worden en hun eigen betekenis kunnen verlenen. Dit impliceert het gebruik van een verscheidenheid aan kwantitatieve en kwalitatieve methoden van dataverzameling en -analyse zoals: kindgerichte vragenlijsten, groeps- of individueel interview, video's van groepsinteracties, projectieve technieken (tekening, spel, opstel, foto's), participerende observatie... Problemen die men bij onderzoek bij kinderen ervaart zijn grotendeels dezelfde als die die zich bij volwassen respondenten stellen, maar zij krijgen bij kinderen een specifieke kleur. In de mate waarin men zich deze problemen bewust is kan men er op een aangepaste manier op anticiperen (zie o.a. James et al., 1998; Scott, 1997; Wilk & Bacher, 1994). Men bestudeert met deze methoden bij kinderen hun activiteiten, bijdragen en competenties op verschillende terreinen. Men vergelijkt bijvoorbeeld hoe in verschillende West-Europese landen het dagelijkse leven van kinderen, net als dat van volwassenen, beïnvloed is door de processen van individualisering en modernisering. Men stelt hierbij vast dat de processen van 'culturele transmissie' (socialisatie) niet langer beperkt blijven tot de 'primaire socialisatiemilieu's' gezin en school, maar dat kinderen reeds vanaf zeer jonge leeftijd bij talrijke instanties betrokken zijn (o.a. kinderopvang, buitenschoolse activiteiten, media) en actief deelnemen in de 'culturele transmissie' (o.a. Chisholm et al., 1995). Speciale aandacht gaat hierbij naar de media waarvan de aanwezigheid en rol in deze processen niet meer zijn weg te cijferen (o.a. Hengst, 1997) en naar de oorsprong, rol en betekenis van geslachtsverschillen in veel facetten van het kinderleven (o.a. Thorne, 1993).

Men legt zich in dit interdisciplinaire onderzoek dus enerzijds toe op het bestuderen van competenties van kinderen in andere dan de 'klassieke' terreinen gezin en school. Dit is een belangrijke invalshoek want zolang kinderen de kans niet krijgen aan te tonen dat ze competent zijn kan men hen als onmondig en incompetent blijven beschouwen. Anderzijds blijft men ook gericht op een beschrijving van de leefsituatie van kinderen met aandacht voor structurele, relationele, individuele en intergenerationele aspecten (distributieve rechtvaardigheid, kinderarbeid, sociografie, economie, kinderrechten). Men heeft vooral aandacht voor het 'gewone', 'normale' kind-zijn eerder dan voor specifieke 'probleemgroepen' (o.a. Peeters & Woldringh, 1993; Wilk & Bacher, 1994) en probeert kinderen zichtbaar te maken in statistieken door ze als eenheid van observatie en analyse op te voeren (Ditch, Barnes, Bradshaw & Kilkey, 1996). Het betrekken van adolescenten als subject van onderzoek in representatief survey-onderzoek is reeds langer ingeburgerd; recent gebeurt dit ook voor kinderen tussen 10 en 12 jaar (o.a. Wilk & Bacher, 1994; Scott, 1997), en vanaf 6 jaar (o.a. Van den Bergh, 1997).

Er werden nieuwe wetenschappelijke tijdschriften opgericht (b.v. *Childhood*, *Children and Society*, the *International Journal of Children's Rights*) en er bestaan ook meerdere internationale netwerken van onderzoek met betrek-

king tot kinderen (b.v. een 'Sociology of Childhood'-werkgroep binnen de International Sociological Association, een 'Sektion Soziologie der Kindheit' in de 'Deutschen Gesellschaft für Soziologie', het BASUN (Modern Childhood in the Nordic Countries)- project (Andeneas, 1996) en de 'Nordic Child Cultural Research Project' van Noord-Europese landen,...). In Noorwegen en Zweden bestaan reeds langer interdisciplinaire, universitaire onderzoeksinstituten waar toonaangevend onderzoek wordt verricht (b.v. Norwegian Centre for Child Research (NOSEB; Universiteit Trondheim, Noorwegen) sinds 1982; Department of Child Studies at the Institute of Tema Research (Universiteit Linköping, Zweden) sinds 1988.

Er kan ook een wisselwerking worden vastgesteld tussen onderzoekers enerzijds en diverse beleidsorganen anderzijds en dit leidde tot het kritisch evalueren van de 'childhood policies' en 'childhood politics' (Therborn, 1997). Zo werden er in meerdere landen projecten en conferenties rond 'childhood' opgezet en dit gebeurde ook in internationale context. Als voorbeeld wijzen we op het 'Childhood Policies Project' dat in 1991 werd opgericht binnen de Raad van Europa en dat als doel had om in een multidisciplinaire benadering te zoeken naar mogelijkheden om kinderen in de maatschappijen, in het Europa van morgen te integreren als individuen én als sociale groep van volwaardige en verantwoordelijke medeburgers. Bij dit project werden naast beleidsmakers, uitdrukkelijk ook wetenschappers betrokken en werden ook kinderen uitgenodigd om aan discussies in de werkgroepen deel te nemen (zie Council of Europe, 1996; Van den Bergh, 1996). Het VN-Verdrag voor de Rechten van het Kind, dat in 1990 internationaal van kracht werd, doorkruiste de activiteiten van de onderzoeksgroepen en vormde mede de aanleiding tot het Childhood Policies Project. In 1997 vond ook een internationale, interdisciplinaire conferentie plaats rond 'Urban Childhood', waarbij naast onderzoekers van genoemde internationale projecten ook beleidsmakers, stadsplanners, niet-gouvernementele organisaties en belangengroepen vertegenwoordigd waren rond thema's als leefomstandigheden, rechten, welzijn, participatie, arbeid, media ecologie, het spelen ... van kinderen in de stad (zie Childhood editorial, 1997).

Het feit dat kinderen, indien voldaan is aan bepaalde methodologische basisvoorwaarden (die grotendeels ook voor volwassenen gelden), als betrouwbare respondenten kunnen beschouwd worden is niet alleen wetenschappelijk relevant maar heeft ook een grote maatschappelijke, politieke waarde. Raes (1994) pleit ervoor dat de stem van kinderen aan bod komt in ouderschaps-, pedagogische en therapeutische verhoudingen én binnen verhoudingen die kinderen als burgers met het groter maatschappelijk geheel verbinden. Binnen deze laatste verhoudingen will en wij ook het wetenschappelijk onderzoek situeren en het belang ervan voor een - óók kindgerichte- beleid. Doorgaans hebben kinderen zelf geen stem in het politieke debat. Het beleid is ook een beleid voor kinderen en zij moeten daarin meer serieus genomen worden. Indien een dialoog met kinderen op politiek vlak (nog) niet echt mogelijk is, is het des te belangrijker dat anderen voor kinderen spreken en dat ze dit doen op basis van wat kinderen zelf belangrijk vinden. Eén van de middelen om te weten te komen wat kinderen zelf belangrijk vinden is ze in onderzoek betrekken op een rechtstreekse, kindbetrokken manier. Zo worden

kinderen als groep zichtbaar gemaakt en krijgen ze een stem die anderen misschien (voor hen kunnen laten) horen. Kinderen en kennis over kinderen zijn nodig om het beleid ook op kinderen te kunnen afstemmen. Ook vanuit de gegevens die kinderen en jongeren aan bod brengen in onderzoek - bijvoorbeeld over hun ervaring dat ouders voor hen (te) weinig tijd hebben of dat ze nog weinig (speel)ruimte hebben en nog weinig in hun buurt spelen - kan het beleid zich gaan afvragen of er geen nood is aan een overkoepelende herziening van de tijd- en ruimteordening in de samenleving.

5. Besluit

Het onderzoek naar kind-zijn en de kindertijd wordt duidelijk gekenmerkt door een interdisciplinaire benadering waarin de aandacht niet langer alleen gericht is op socialisatieprocessen maar kinderen meer en meer benaderd worden als autonome actors en men tevens oog heeft voor structurele aspecten van de kindertijd. De kracht van het interdisciplinair onderzoek bestaat erin dat het de trends in de wetenschappelijke benadering van kinderen uit verschillende disciplines bij elkaar brengt zodat ze duidelijk zichtbaar worden en men er niet meer omheen kan. De nieuwe trends in de 'sociology of childhood' en de contextualistische benadering van kinderen in het algemeen, wijzen erop dat kinderen in onderzoek doorgaans als volwaardige subjecten en respondenten kunnen beschouwd worden. In de wetenschappelijke - zowel als in de ruimere maatschappelijke - context dient ruimte gecreëerd te worden waarin kinderen volwaardig tot hun recht komen. De perceptie en betekenisverlening van kinderen dient men te beschouwen als een evenwaardige bron van informatie, naast die van de volwassenen. Deze volwaardigheid en evenwaardigheid in benadering impliceert ook dat kinderen - net als volwassenen - worden bestudeerd in hun verscheidenheid en met een verscheidenheid aan methoden die aandacht schenken aan het belang van de eigen betekenisverlening én de transactie met de context. Vier punten verdienen hierbij bijzondere aandacht, nl. de methoden van dataverzameling, de rol van de onderzoeker en diens veronderstellingen en ideeën over kinderen, de verspreiding van de onderzoeksresultaten en het belang van de context.

Er dienen meer interdisciplinaire inspanningen gedaan te worden om methoden van dataverzameling voor kinderen op punt te stellen. Hierbij dient men meer aandacht te besteden aan het evalueren van zowel de waarde en de toepasbaarheid als van de beperkingen van bestaande instrumenten (gestandaardiseerde tests, interviewtechnieken, projectieve technieken). Instrumenten die niet enkel beroep doen op verbale mogelijkheden maar waarin ook gebruik gemaakt wordt van visuele cues, pictogrammen of foto's, of vormen van interview waarin kinderen kunnen steunen op handelingen en op contextelementen zouden ruimer kunnen toegepast worden. De klemtoon ligt in onderzoek nog te vaak op cognitieve aspecten. Een sterkere integratie met affectieve, sociale en motivationele aspecten en een grotere aandacht voor het proces van communicatie tussen kinderen onderling en tussen kinderen en volwassenen dringt zich op (Grusec & Goodnow, 1994).

Naast een verschil in gebruik van kind-gerichte methoden, verschillen onderzoekers ook in de manier waarop zijzelf hun rol en houding als onderzoeker omschrijven, in wat ze de meest geschikte manier vinden om zichzelf in onderzoek met kinderen te betrekken. Mandell (1988) onderscheidt de afstandelijke observator, de onderzoeker met een semi-participatorische betrokkenheid en de onderzoeker die volledig betrokken is op de kinderen en participeert aan hun interacties. Elk van deze benaderingen is gebaseerd op bepaalde veronderstellingen. Het zou goed zijn moesten onderzoekers zichzelf bezinnen over de ideeën, waarden en assumpties die zij er ten aanzien van kinderen op nahouden. Immers, het gebruik van kind-gerichte onderzoeksmethoden biedt op zich geen garantie dat de stem van het kind echt gehoord wordt (James et al., 1998).

Op een aantal uitzonderingen na werden nog slechts bitter weinig inspanningen geleverd om onderzoeksresultaten voor kinderen beschikbaar te stellen in een voor hen begrijpelijke taal. Ook dit kan beschouwd worden als een aspect van het benaderen van kinderen als volwaardige subjecten in onderzoek, als een aspect van hun recht op participatie in het maatschappelijk gebeuren (Van den Bergh, 1997).

De 'contextualistische benadering' staat nog voor een grote uitdaging. Immers, het bestuderen van fenomenen 'in hun context' betekent meer dan "het toevoegen van enige nieuwe determinerende factoren aan een bestaand ontwikkelingsmodel" (de Winter, 1986: 33), waartoe deze benadering soms verengd wordt. De complexe contextuele modellen lenen zich moeilijk tot empirische toetsing. Het in beeld brengen van de concrete historisch-maatschappelijke context en de specifieke levensomstandigheden en deze in verband brengen met de bestudeerde fenomenen blijft in kind- en ook in jongvolwassenen-onderzoek vaak achterwege. Nochtans zou juist het zoeken naar historische-contextuele voorwaarden voor bepaalde typen menselijke gedragingen een aanzienlijke vooruitgang in de theorie-ontwikkeling tot gevolg kunnen hebben. Het feit dat ontwikkeling een historische contingentie bezit, hoeft immers niet noodzakelijk te betekenen dat zekere wetmatigheden nooit te vinden zouden zijn (de Winter, 1986).

Literatuur²

ALANEN L. (1988), 'Rethinking childhood', *Acta Sociologica*, 31, 1, 53-67

ALANEN L. (1992), *Modern Childhood? Exploring the 'Child question' in Sociology*, Research reports 50. Institute for Educational Research Publication series, Jyväskylä

2 Een uitgebreide literatuurlijst is te verkrijgen bij de auteur. (Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie, Markiesstraat 1, 1000 Brussel tel: 00-32-2-553 35 86 fax: 00-32-553 35 57 e-mail: cbgs@innet.be)

- ANTHONE R., & MORTIER F. (1997), *Socrates op de speelplaats. Filosoferen met kinderen in de praktijk*, Acco, Leuven.
- ARIES P. (1960,1987), *De ontdekking van het kind. Sociale geschiedenis van school en gezin*, Amsterdam: Bert Bakker, Vertaling door L. Knippenberg en J. Tielens van: *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*. Librairie Plon, Paris
- ASTINGTON J.W., & OLSON D.R. (1995), 'The cognitive revolution in Children's Understanding of Mind' *Human Development*, 38, 179-189
- BARALDI C. (1997 May /June), *Forms of education in Infant Schools. A sociological Approach*. Paper presented on the Conference on Childhood and Children's Culture, 30 May - 2 June, Esbjerg, Denmark
- BARDY M., QVORTRUP J., SIGRITTA G., & WINTERSBERGER H. (1990/1996), *Childhood as a Social phenomenon. A series of National Reports. Eurosocial Report Volume 36/1,17*, The European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna
- BELL R.Q. (1968), 'A reinterpretation of direction of effects in studies of socialization', *Psychological Review*, 75, 81-95
- BRONFENBRENNER U. (1977), 'Toward an Experimental Ecology of Human Development', *American Psychologist*, 32, 513-531
- CHILDHOOD EDITORIAL (1997), 'Constructing an international and globally comparative field of 'child research'', *Childhood*, 4, 4, 371-374
- CHISHOLM L., BÜCHNER P., KRÜGER H.-H. & DU BOIS-REYMOND M. (1995) (eds.), *Growing up in Europe. Contemporary Horizons in Childhood and Youth Studies*, Walter de Gruyter, Berlin
- CLARKE-STEWART K.A. (1988), 'Parents' effects on children's development: A decade of progress?' *Journal of Applied Developmental Psychology*, 9, 41-84
- COLE M. (1996), *Cultural Psychology. A once and future discipline*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge
- COUNCIL OF EUROPE (1996), *Children's rights and childhood policies in Europe: new approaches. Proceedings of the Closing Conference of the Childhood Policies Project*, 30 May-1 June 1996, Leipzig
- CUNNINGHAM H. (1997), *Het kind in het Westen. Vijf eeuwen geschiedenis*, Van Gennep, Amsterdam
- DEPAEPE M. (1998), *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaren*, Acco, Leuven

- DE WINTER M. (1986), 'Naar een historisch-contextualistische benadering van de menselijke levensloop' In PEETERS H.F.M. & MÖNKES F.J. (reds.), *De menselijke levensloop in historisch perspectief* (19-38), Van Gorcum, Assen
- DE WINTER M. (1995), *Kinderen als medeburgers. Kinder- en jeugdparticipatie als maatschappelijk opvoedingsperspectief*, De Tijdstroom, Utrecht
- DITCH J., BARNES H., BRADSHAW J. & KILKEY M. (1996), *A synthesis of national family policies 1996. European observatory on national family policies*, Commission of the European Communities, University of York
- DONALDSON M. (1979), *Children's Mind*, Norton, New York
- DUMON W. (1993), 'Childhood Matters: a critique.' In QVORTRUP J. (ed.) *'Childhood as a Social Phenomenon. Lessons from an International Project.'* *Euro-social Report 47*, European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna, 45-50
- FINE G.A. & SANDTROM K.L. (1988), 'Knowing children. Participant Observation with Minors', *Qualitative Research Methods*, Volume 15. Sage Publications, Newbury Park
- FURSTENBERG F.F. (1993), 'Reflections of the Sociology of Childhood' In J. QVORTRUP. (ed.) *Childhood as a Social Phenomenon. Lessons from an International Project. Eurosocial Report 47*. European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna, 29-44
- GEERTZ C. (1973), *The interpretation of cultures: Selected essays*. Basic Books, New York
- GERGEN K.J. & GRAUMANN C.F. (1997), 'Psychological discourse in historical context: An introduction' In: C.F. Graumann and K.J. Gergen. *Historical dimensions of psychological discourse*, Cambridge University Press, Cambridge, 1-13
- HENGST H. (1997), 'Reconquering urban spots and spaces? Children's public(ness) and the scripts of media industries', *Childhood*, 4, 425-464
- INGLEBY D., & NOSSENT S. (1986). 'Cognitieve ontwikkeling en Historische Psychologie' In PEETERS H.F.M. en MÖNKES J. (reds.) *De menselijke levensloop in historisch perspectief*, Van Gorcum, Assen, 122-138
- JAMES A., & PROUT A. (1990), *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, Falmer Press, London
- JAMES A., JENKS C. & PROUT A. (1998) *Theorizing Childhood*, Polity Press, Cambridge

- JENSEN A.-M, & SAPORITI A. (1992), 'Do children count?' *Childhood as a social phenomenon. A statistical compendium. Eurosocal Report*, Volume 36/17. The European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna
- KESSEL F.S., & SIEGEL A.W. (1983), *The child and other cultural inventions*, Praeger Publishers, New York
- KESSEN W. (1979), 'The American Child and Other Cultural Inventions' *American Psychologist*, 10, 34, 815-820
- KOOPS W. (1992), 'Is de eeuw van het kind eindelijk voorbij?' *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 47, 264-277
- KUHN T. (1970), *The structure of scientific revolution*. University of Chicago Press, Chicago
- KREPPNER K., & LERNER R.M. (1989), *Family systems and life-span development*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale New Jersey
- LEADBEATER B. & RAVER C. (1995), 'Commentary', *Human Development*, 38, 190-19.
- LERNER, R.M. & BUSCH-ROSSNAGEL, N.A. (1981), *Individuals as Producers of their Development. A Life Span Perspective*, Academic Press, New York
- MANDELL N. (1988), 'The least adult-role in studying children' *Journal of Contemporary Ethnography*. 16, 4, 433-467
- PEETERS H.F.M. (1986), 'De levensloop als sequentie tussen diachronische interacties' In PEETERS H.F.M. en MÖNKES F.J. (1986), *De menselijke levensloop in historisch perspectief*, Van Gorcum, Assen, 3-18
- PEETERS J., & WOLDRINGH C. (1993), *De leefsituatie van kinderen tot twaalf jaar in Nederland*, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen
- PIKER S. (1998), 'Contributions of Psychological Antropology' *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29,1, 9-31
- QVORTRUP J. (1990), *Childhood as a Social Phenomenon. An Introduction to a Series of National Reports. Eurosocal Report 36*, European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna
- QVORTRUP J., BARDY M., SGRITTA G. & WINTERSBERGER H. (1994)(eds), *Childhood Matters: Social theory, Practice and Politics*, Avebury, Aldershot
- RAES K. (1994), 'De morele betekenis van het vertoog over de rechten van het kind. Naar een differentiële mens- en maatschappijopvatting', In

- VERHELLEN e.a. (eds.) *Kinderrechtengids. Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie over de maatschappelijke en juridische positie van het kind*, Mys & Breesch, Gent, 1-47
- RIEGEL K.F. (1973), 'Toward a Dialectical Theory of Development', *Human Development*, 15, 50-64
- RIEGEL K.F. (1975), 'Developmental psychology and society: Some historical and ethical considerations', In J.R. NESSELROADE & REESE H.W. (eds.), *Life-span developmental psychology: Methodological Issues*, Academic Press, New York, 1-23
- ROVEE C.K., & LIPSITT L.P. (1982), 'Learning, adaptation and memory in the newborn', In P. STRATTON (ed.) *Psychobiology of the human newborn*, J. Wiley, New York
- SAMEROFF, A. (1975), 'Transactional Models in Early Social Relations', *Human Development*, 18, 65-79
- SCOTT, J. (1997), 'Children as Respondents: Methods for Improving Data Quality' In L. LYBERG, P. BIEMER, M. COLLINS, E. DE LEEUW, C. DIPPO, N. SCHWARZ, D. TREWIN (eds.), *Survey Measurement and Process Quality*. John Wiley & Sons, New York, 331-350
- SGRITTA, G. B. (1997), 'Inconsistencies. Childhood on the economic and political agenda' *Childhood*, 4, 4, 375-404
- SOUTH JUTLAND UNIVERSITY CENTRE & ODENSE UNIVERSITY (1997), *A collection of papers from the international conference 'Childhood and Children's Culture*, Esbjerg, Denmark, 30 May to 2 June 1997
- THERBORN, G. (1996), 'Child politics. Dimensions and perspectives', *Childhood*, 3, 1, 29-44
- THORNE, B. (1993), 'Gender Play: Girls and Boys in school', Rutgers University Press, New Brunswick, NJ
- VAN DEN BERGH, B. (1994), *Recht op recht(en)? Kinderen als maatschappelijke groep*, CBGS Document 1994/1. Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie, Brussel
- VAN DEN BERGH, B. (1996), 'Closing Conference of the Childhood Policies Project: Children's Rights and Childhood Policies in Europe: New Approaches', *Bevolking en Gezin 1996/1*, Kroniek, 130-136
- VAN DEN BERGH, B. (1996, August), *The quality of life of children: the combination of gainful employment and family through the eyes of children*, Poster pre-

sented at the XIVth Biennial Conference of the International Society for the Study of Behavioral Development, Quebec City, Canada

VAN DEN BERGH, B. (1997), *Kindertijd. Kinderen en ouders over de leefsituatie van kinderen op lagereschoolleeftijd in Vlaanderen*, Garant, Leuven

VAN DEN BULCK, J. (1996), *Kijkbuis kennis. De rol van televisie in de sociale en cognitieve constructie van de realiteit*, Acco, Leuven

VERHELLEN, E. (1993), *Verdrag inzake de rechten van het kind. Achtergronden, motieven, strategieën en hoofdlijnen*, Garant, Leuven

WILK, L., & BACHER, J. (1994) (hrsg.), *Kindliche Lebenswelten: Eine sozialwissenschaftliche Annäherung*, Leske+Budrich, Opladen

ZINNECKER, J. (1997, May/June), *Children as agents. The changing process of (re)producing culture and society between generations*. Paper presented on the Conference on Childhood and Children's Culture, 30 May - 2 June Esbjerg, Denmark